

BLOGI

Mitä raha on?

21.5.2014 • BLOGI • ANTTI SUVANTO

Filosofit ja taloustieteilijät ovat kautta aikojen pohtineet rahan olemusta. Yleensä tällainen keskustelu on voimistunut murrosaikoina, sotien ja kriisien jälkeen. Jussi Ahokas ja Lauri Holappa ovat tuoreessa kirjassaan *Rahatalous haltuun – irti kurjistavasta talouspolitiikasta* (Like 2014) tarttuneet rohkeasti tähän aiheeseen.

Ahokas ja Holappa arvostelevat ns. valtavirtaisen taloustieteen edustamaa käsitystä rahasta. Heidän mukaansa valtavirtainen taloustiede perustaa näkemyksensä ajatukseen rahasta vaihdon välineenä. Lähteenä käytetään Adam Smithiä, jonka mukaan vapaat ihmiset päätyivät valitsemaan jonkin hyödykkeen (Smithillä metallirahan) yleisesti hyväksytyksi vaihdon välineeksi. Tällainen talous toimii tehokkaammin kuin vaihdantaan perustuva talous.

Kirjoittajien mukaan tällainen käsitys on virheellinen. Raha ei ole syntynyt vapaiden yksilöiden pyrkimyksestä tehostaa vaihdantaa sopimalla yleisesti hyväksytystä vaihdon välineestä, vaan se syntyi velkasuhteista. Velkasuhde taas on historiallisesti vanhempi kuin vaihdon välineenä toimiva hyödyke-raha.

Analyyysi on monella tavalla kiinnostava, mutta samalla myös ongelmallinen. Lukijalle ei käy ilmi, keitä valtavirtaisen taloustieteen edustajat tänä päivänä ovat. Viittaukset kirjassa ovat pääosin Adam Smithiin. Valtavirtaiset taloustieteilijät esitetään kasvottomana joukkona, jotka uskovat, että taloudelliset toimijat pyrkivät vain tehokkuuteen (s. 33) ja että heidän välillään ei vallitse luottamusta (s. 59). He pitävät valtion roolia rahan synnyssä marginaalisena (s. 34) ja keskittyvät nk. reaalianalyysiin, jossa rahalle jää vain neutraali tehtävä vaihdon välineenä (s. 66). He kiistävät valtion merkityksen talousjärjestelmässä ja pitävät taloudellisia toimijoita vapaina toistensa ja ennen muuta valtion vaikutuksesta. Luottorahateoria on kirjoittajien mukaan vaiettu valtavirtataloustieteen piirissä kuoliaaksi (s. 65), ja luotonlaajennuksen nopeutumisen käsittely on haluttu rajata minimiin sen takia, että se on kautta kapitalismin historian johtanut kriiseihin (s. 66).

On vaikea tunnistaa sellaista valtavirtataloustieteilijöiden joukkoa, johon yllä mainitut luonnehdinnat sopisivat. Kirjan argumentoinnin kannalta olisikin ollut eduksi, jos kritiikin kohde olisi kirjallisuusviitein identifioitu.

Jo Adam Smithin kohdalla kritiikki menee historiallisessa mielessä pieleen. Tuskinpa hän omana aikanaan näki ympärillään vapaita yksilöitä, jotka olisivat voineet yhteisesti sopia yleisesti hyväksytyyn vaihdonvälineen käyttöön-otoista taloudellisen tehokkuuden lisäämiseksi. Eikö Smith pikemminkin nähnyt ympärillään enimmäkseen epävapaita yksilöitä, joiden ei ollut mahdollista ajaa omaa etuaan, samalla kun pieni osa väestöstä nautti erilaisista etuoikeuksista.

Valtavirtaisen taloustieteen edustamalle hyödykerahaan perustuvalla tarinalla kirjoittajat esittävät vaihtoehdoisen tarinan. Sen mukaan raha on syntynyt velka- ja luottosuhteista. Raha on maksuväline, jolla maksetaan ja selvitetään velkasopimuksia. Pankkitoiminta voidaan tulkita näiden velkasitoumusten selvitysjärjestelmänä.

Rahan tulkinta velkasopimuksena ei kuitenkaan edellytä, että asettuu valtavirtaisen taloustieteen – miten se sitten määritelläänkin – ulkopuolelle. Itse asiassa kaikessa taloustieteellisessä opetuksessa, jossa ylipäänsä käsitellään pankkitoimintaa ja keskuspankkeja, raha määritellään velkasuhteena.

Puhutaan yleisön hallussa olevasta keskuspankkirahasta, jolla tavallisesti ymmärretään seteleitä. Setelit taas edustavat keskuspankin velkaa setelinhaltijoille, vaikka moni setelinhaltija ei asiaa näin mielläkään. Pankkien hallussa oleva keskuspankkiraha taas muodostuu pankkien keskuspankissa olevista talletuksista, jotka ovat pankkien saamia keskuspankista ja keskuspankin velkaa pankeille. Näitä talletuksia tarvitaan, jotta pankit voivat selvittää keskinäiset velka- ja saamissuhteet keskenään. Yleisön talletukset pankeissa muodostavat suurimman osan yleisön halussa olevasta rahasta. Ne ovat rahaa, koska niitä voidaan välittömästi käyttää mihin tahansa maksuihin.

Tässä kehikossa talletuksia eli rahaa syntyy, kun pankki myöntää asiakkaalleen luoton. Myönnetty luottosumma siirtyy asiakkaan talletustilille, mistä se maksutapahtuman seurauksena siirtyy jonkin toisen asiakkaan tilille. Uutta rahaa syntyy, jos pankki rahoittaa myöntämänsä luoton lainaamalla keskuspankista. Sitä voi syntyä muullakin tavoin, esimerkiksi siten, että pankit lisäävät luotoantaan omaa vakavaraisuuttaan heikentämällä. Tästä tulee kytkentä velkasuhteisiin perustuvasta rahasta rahoitusmarkkinoiden vakauskysymyksiin.

Tavallisesti raha määritellään tehtäviensä kautta: raha on arvon mitta, vaihdon väline ja arvon säilyttäjä. Ahokas ja Holappa katsovat, että metallistisessa eli hyödykerahaan perustuvassa teoriassa raha toimii vaihdon välineenä, arvon mittana, arvon säilyttäjänä sekä maksuvälineenä, kun taas velkarahateoriassa raha toimii ensisijaisesti maksuvälineenä, mutta myös arvon mittana sekä arvon säilyttäjänä. Erikseen tähdennetään, että vaihdon välineen tehtävää rahalla ei tässä teoriassa ole (s. 82).

Tämä johtopäätös on arvoituksellinen. Mikä ero on vaihdon välineellä ja maksuvälineellä? Kirjoittajien mukaan rahan tehtävänä on toimia maksuvälineenä sen takia, että kaikki raha on luottoa ja kaikki taloudelliset transaktiot ovat velkasuhteiden selvittämistä ja uusien solmimista. Näin on asia myös silloin, kun maksu suoritetaan seteliä käyttämällä. Siinä keskuspankin velkasuhde siirtyy ostajalta myyjälle. Tämän ei tarvitse olla millään tavalla ristiriidassa sen kanssa, että ostotapahtumassa seteli vaihtuu tavaraan eli toimii vaihdon välineenä. Sama pätee tilanteeseen, jossa maksu tapahtuu katesiirtona ostajan tililtä myyjän tilille. Velkasuhde muuttuu maksun myötä, mutta samalla tavara vaihtaa omistajaa.

Ehkä tämä on semanttinen kysymys; tai sitten kysymys on hiusten halkomisesta. Suurta talouspoliittista merkitystä ei voi olla sillä, määritelläänkö (velkasuhteeseen perustuva) raha maksuvälineeksi tai vaihdon välineeksi. Oli kysymys sitten keskuspankin seteleistä tai pankkitalletuksista, ne kaikki edustavat haltijalleen välittömästi käytettävissä olevaa ostovoimaa. Kirjassa esitellään rahajärjestelmän hierarkia, jossa keskuspankkiraha (valtion valuutta eli velkakirja, s. 80) on hierarkian huipulla.¹ Se on seurausta siitä, että keskuspankki toimii viimekätisenä maksujen selvittäjänä, mikä käytännössä tarkoittaa katesiirtoja pankkien keskuspankissa olevien tilien välillä. Kirjoittajien mukaan keskuspankkirahan (valtiorahan) asema rahahierarkian huipulla on seurausta valtion verotusoikeudesta, mistä syystä kaikilla kansalaisilla on tarve pitää halussaan keskuspankkirahaa (s. 81). Tämä toteamus saattaa johtaa maallikon virheelliseen käsitykseen, jonka mukaan verot maksetaan keskuspankkirahalla (eli seteleillä, sillä kansalaisilla ei ole tilejä keskuspankissa). Käytännössä verot maksetaan pankkitileiltä. Perusajatus on sinänsä oikein, sillä mahdollisuus käyttää pankkitalletuksia maksujen suorittamiseen edellyttää sen, että pankeilla on mahdollisuus selvittää keskinäiset maksunsa keskuspankissa tiliensä välisillä katesiirroilla.

Kirjan mukaan Adam Smithin taloudessa yksilöiden välillä ei ole lainkaan luottamusta (s. 59). Tämä liittyy rahaan vaihdon välineenä, koska ihmisten

taloudellinen vuorovaikutus tapahtuu kirjoittajien Smithiä koskevan tulkinnan mukaan ”vain vaihdon hetkellä, jonka jälkeen osapuolet voivat siirtyä kohti seuraavaa vaihtokauppaa vapaina toistensa vaikutuksesta”.

Tämä tulkinta ei vastaa sitä, mitä taloustieteessä rahataloudesta opetetaan. Koko nykyaikainen velkasuhteisiin perustuva rahatalous, jossa rahaa ”luodaan tyhjästä”, perustuu luottamukselle. Luottamusta tarvitaan, jotta maksu saadaan suoritetuksi. Myyjän täytyy luottaa siihen, että hänen maksuksi saamansa seteli tai pankkitilille tullut katesiirto on käypää ostovoimaa myöhemmin. Hänen täytyy toisin sanoen luottaa siihen, että pankki pysyy pystyssä ja että valtio ei konfiskoi setelinhaltijan tai tallettajan varallisuutta inflaatiolla.

Rahatalouden historia on täynnä esimerkkejä siitä, miten luottamus on pettänyt. Hallitsijat ovat kautta aikojen kunnostautuneet rahan arvon huonontamisessa, ja pankit ovat ottaneet liikaa riskejä.

Koska ihmiset eivät luota toisiinsa niin paljon, että kenen tahansa antama velkasitoumus olisi käytettävissä maksuihin, luottamus on luotava institutionaalisesti. Tässä valtion rooli on keskeinen, kuten Ahokkaan ja Holapan kirjassa hyvin käydään läpi.

Valtio voi olla esimerkiksi hallitsija, joka säätää, että verot on maksettava hallitsijan liikkeeseen laskemilla kolikoilla. Moderni valtio voi säätää, että sen oman keskuspankin liikkeeseen laskemat setelit muodostavat laillisen maksuvälineen, jolla verot voidaan maksaa ja velkasuhteet suorittaa, ellei toisin ole sovittu.

Keskuspankkirahan luottamuksen takana on ensi sijassa luottamus harjoitettuun rahapolitiikkaan, jonka täytyy turvata rahan arvon säilyminen tulevaisuudessa, mutta rahan käyppyyden kannalta myös keskuspankille säädetty monopolioikeus käteisrahan liikkeeseen laskuun täydennettynä lainsäädännöllä, joka määrittelee maksujen lopullisuuden pankkien keskinäisissä maksuissa.

Luottamus keskuspankkiin ei vielä ratkaise luottamusta pankkien luomaan rahan eli pankkitalletuksiin. Sitä varten on olemassa oikeudellisia ja institutionaalisia järjestelyjä, joista esimerkkeinä voi mainita vakavaraisuussääntelyn, pankkivalvonnan ja talletussuojan.

Niin kuin hyvin tiedämme, nämäkin järjestelyt voivat joskus pettää. Rahatalous on potentiaalisesti epävakaa. Siitä ei pääse eroon muuten kuin vapautamalla koko velkaan perustuvasta rahataloudesta. Se ei kuitenkaan ole realistinen vaihtoehto.

¹ Kirjassa käytetään omatekoista terminologiaa. Siinä puhutaan valtiarahasta ja valtion valuuttasta. Sana valuutta tulee käännöksenä englanninkielen sanasta currency. Tavanomaisessa terminologiassa puhutaan keskuspankkirahasta, tarvittaessa eriteltynä seteleihin ja kolikoihin sekä erikseen pankkien hallussa olevaan keskuspankkirahaan.

KIRJOITTAJA

Antti Suvanto

Johtokunnan neuvonantaja

[Antti.Suvanto \(at\) bof.fi](mailto:Antti.Suvanto(at)bof.fi)

AVAINSANAT:

- [Raha](#)